

НАКОНЕЧНА (ГОЩІЦЬКА) ТЕТЯНА

кандидатка історичних наук, наукова співробітниця відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України (Львів, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8596-8974>

NAKONECHNA (HOSHCHITSKA) TETIANA

a Ph.D. in History, a research fellow at the Historical Ethnology Department of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8596-8974>

Бібліографічний опис:

Наконечна (Гощіцька), Т. (2024) [Рецензія] Горошко-Погорецька Л. Вода в ритуалі: карпатська традиція. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2021. 472 с. *Народна творчість та етнологія*, 2 (402), 124–126.

Nakonechna (Hoshchitska), T. (2024) [Review] HOROSHKO-POHORETSKA, Lesia. Water in the Ritual: The Carpathian Tradition. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Folk Art and Ethnology*, 2 (402), 124–126.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2024. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Традиційна обрядовість як одна з найяскравіших частин культури будь-якого етносу для дослідника, безумовно, є захопливим, містким та надзвичайно цікавим предметом вивчення, але водночас чи не найскладнішим. Складність полягає насамперед у тому, що обрядова культура, як і життя людини загалом, включає в себе доволі багато різних аспектів та компонентів, часто переплетених, при тому далеко не однаковою мірою. Унаслідок цього кропітка робота дослідника над реконструкцією картини побутування певних явищ обрядовості інколи дійсно нагадує спробу розглянути живописне полотно великого формату у вічко вхідних дверей. Проте все це аж ніяк не применшує актуальності цієї проблематики. Одним з таких важливих, але малодосліджених компонентів обрядової культури українців, поряд зі збіжжям, вогнем, обрядовим деревцем, була також вода. Насамперед ідеться про воду як субстанцію, якій народна свідомість надавала апотропеїчну, продукуючу та медіативну функції, та як про свого роду символічну межу між світом живих і потойбіччям. Саме різноманітним чинностям, віруванням та уявленням, пов'язаним з водою, які побутували в ареалі українських Карпат, присвячено ґрунтовне дослідження Лесі Горошко-Погорецької «Вода в ритуалі: карпатська традиція».

Досліджуючи весь масив побутування цього явища та залучивши поважний корпус різновидових джерел, дослідниця вперше комплексно виокремила значний пласт ритуального застосування води в господарській діяльності. Першочергово йдеться про доволі різноманітні чинності з використанням води під час першої оранки та посіву: скроплювання господарів та коней (чи волів) свяченою водою перед виїздом на поле чи безпосередньо там; навмисний перехід дороги перед ними з повними відрами криничної води; скроплювання свяченою

водою плуга чи коліс воза, збіжжя і навіть гною, що його вивозили на поле. У подібний спосіб горяни посвячували й саме поле (як розоране, так і вже засіяне). У праці наведено рідкісну інформацію про використання води в скотарській магії: звичай виганяти худобу на пасовище в час, коли ще не спала вранішня роса (вірили, що це сприятиме збільшенню кількості молока); вдаряти її посвяченою вербовою гілочкою, змоченою у свячену воду, чи переганяти через потік під час першого вигону на пашу; використання води в народній ветеринарії. Чинності з водою також простежено в традиційному будівництві: насамперед у ворожіннях при виборі місця для житла (коли автохтони відстежували збільшення чи зменшення її рівня у склянці або замішували спеціальні коржики для ворожби на свяченій воді); в обов'язковому кропленні вибраного місця, уже зведених підвалів та новозбудованого житла свяченою водою. В основі описаних дій, на думку дослідниці, лежали насамперед уявлення про охоронні, продукуючі та медіативні властивості води. Призбирано також надзвичайно колоритні та зчаста рідкісні вірування, пов'язані з різними способами викликання дощу в разі посухи. Авторка дійшла висновку, що світоглядною основою подібних чинностей є архаїчні вірування в можливість надприродного впливу на атмосферні явища за допомогою певних магічних дій з водою, жертвоприношень воді, нейтралізації дії злих сил, поновлення зв'язку між «нижніми» та «верхніми» водами тощо.

Значну частину монографії займає розділ, присвячений ритуальній знаковості та функційності води в сімейній обрядовості. Насамперед звернено увагу на очисні в символічному, а не лише в прагматичному плані, функції води, що доволі яскраво проявилось в родильній обрядовості. Наприклад, у віруванні, що якщо вагітна щось вкраде, то їй, аби уникнути негативних наслідків для майбутньої дитини, необхідно було лишень змити руки. Сюди ж слід віднести ритуальне змивання рук одна одній поліжницею і бабою-повитухою та ритуал першої купелі немовляти. Значну увагу приділено чинностям з водою у весільній обрядовості, які в дослідженому ареалі побутували надзвичайно широко і в багатьох інваріантах. Зокрема, дослідниця зафіксувала рідкісний та майже втрачений звичай, коли коровайниці мийуть руки після всадження короваю до печі. Символічні й очисні та апотропейні функції води також знайшли своє широке застосування в барвінкових обрядах, у звичаї скроплювати як хату перед початком весілля, так і самих молодят. Детально досліджено побутування обряду вмивання подружжя наступного дня після шлюбу – «митвин». Відшуковуючи витоки цього безумовно яскравого та повсюдно поширеного звичаю та міркуючи щодо уявлень, пов'язаних із так званими лімінальними особами, авторка цілком умотивовано зрештою відносить його до групи обрядів «переходу». Чинності з водою знайшли своє доволі широке відображення і в поховальній та поминальній обрядовості. Досліджено ритуальне застосування води від моменту намагання полегшення агонії помираючого, обмивання небіжчика (з усім комплексом вірувань і пересторог) до символічного очищення учасників похорону та власне комплексу звичаїв поминання покійного. Влучно зазначено, що окрім апотропейної та очисної функцій як домінуючих у ритуальному застосуванні води в родильній та весільній обрядовості, у поховальній бачимо також вияв турботи родичів про майбутню потойбічну долю дорогої для них людини і намагання допомогти їй легше перейти поріг смерті, очиститися від земних гріхів, досягти потойбіччя та задовольнити свої можливі посмертні потреби.

Вагомо у книзі представлено ритуальну символіку і знакові функції води в календарній звичаєвості. На перший погляд, це добре відомі дослідникам звичаї ритуального вмивання всієї сім'ї перед Святвечором, на Різдво чи на Новий рік або «купання» різдвяного хліба чи освячення води на свято Водохреща. Проте вперше скрупульозно простежено варіанти їхнього побутування, окреслено локальну специфіку, географію поширення певних явищ та виокремлено різночасові видозміни традиції. Детально змальовано й доволі рідкісний звичай

очищення водою перед Святвечором усього обійстя, який притаманний саме для досліджуваного ареалу. Описано й цікаву практику скроплювати святвечірні страви чи доливати до них трохи свяченої води. Авторка простежила доволі рідкісні фіксації ритуального вмивання у Чистий четвер чи на Великдень, у тому числі з метою лікування конкретних недуг. Проаналізовано звичай обрядового обливання в Поливаний понеділок та на свято Юрія, а також простежено його зв'язок з метеорологічною магією, апотропейними мотивами та ідеєю плодючості. Знаходимо й доволі рідкісні відомості про очисні та лікувальні властивості непочатої купальської води та роси.

Окремої згадки заслуговує чудова ілюстративна частина, яку склали десятки ретельно дібраних світлин різного часу, картин народних і професійних художників та власні польові фотофіксації авторки, які не лише полегшують сприймання викладу, але і є частиною доказової бази. Така прискіплива увага до ілюстрування явищ духовної культури на загал є доволі рідкісною.

Подані в книзі матеріали переконливо засвідчують архаїчність більшості ритуальних чинностей з водою, які побутували в ареалі Українських Карпат. Переконливо показано картину їх побутування і доведено той факт, що розмаїті ритуальні дії з водою буквально пронизували різні сфери обрядової культури, при цьому належали до певного типу магії і здебільшого носили ірраціональний характер. Основними знаковими та ритуальними функціями застосування води в різноманітних обрядах були очисна, оберегова, лікувальна та продукуюча. У дослідженому комплексі звичаїв та уявлень привертає увагу збереженість та стійкість цих вірувань до різноманітних впливів, новацій і запозичень, широке регіональне поширення й наявність інваріантів. З одного боку, це до певної міри можна пояснити природно-географічними факторами, зокрема, певною ізольованістю досліджуваного ареалу, що не могло не сприяти консервації явищ традиційної культури. З іншого боку, таке тривале збереження традиції не може не вказувати на її архаїчність та важливе світоглядне значення для автохтонів.

Книга Лесі Горошко-Погорецької «Вода в ритуалі: карпатська традиція» як ґрунтовне дослідження з цієї тематики, безумовно, буде надзвичайно корисною та цікавою не лише для фахівців, а й для широкого загалу, який цікавиться народною культурою українців.

Надійшло / Received 04.04.2024

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 11.06.2024